

Mitä Pohjola on tarjonnut Euroopalle?

KARLSSON, SVENOLOF (toim. 1992). *Vapauden lähde. Pohjolan merkitys Euroopalle*. 217 s. VAPK-Kustannus, Pohjoismaiden neuvosto. Helsinki. 290 mk.

KARLSSON, SVENOLOF (ed. 1992). *The Source of Liberty. The Nordic Contribution to Europe*. 217 p. The Nordic Council. Helsinki. 290 mk.

Euroopan Liiton laajentuminen on viime vuosina leimannut keskustelua kaikilla ihmistoiinnin alueilla. EL-jäsenyyttä hakeneiden Pohjoismaiden yhteisenä tavoitteena jäsenyysneuvotteluissa on ollut »mahdollisimman hyvä tulos.» Käytännössä se tarkoittaa sitä, että pyritään maksimoimaan tänne EL:sta saatavat taloudelliset tuet pohjoisten erityisolujen perusteella. Keskustelua leimaa yleensäkin pyrkimys nettohyötyjän asemaan: harvemmin on harjoitettu päinvastaista pohdintaa siitä, mitä Pohjola on merkinnyt tai antanut muulle Euroopalle.

Pohjoismaiden neuvoston kustantama, suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi identtisinä painoksina julkaistu teos *Vapauden lähde (The Source of Liberty)* pyrkii osaltaan lisäämään tietämystä Pohjolan roolista Euroopassa aina viikinkiajasta nykypäivään. Viikingeistä juontaa myös teoksen nimi. Ranskalainen filosofi Montesquieu sanoi v. 1748 pohtiessaan pohjoismaista luonnetta ja viikinkien hävitystyötä: »Pohjolan kansat ovat olleet eurooppalaisen vapauden lähde, toisin sanoen miltei kaiken sen vapauden lähde jota tänä päivänä on olemassa.»

Teos on hyvin näyttävää painotyötä lukuisine korkealaatuisine värikuvineen. Sidonta on hyvä ja taitto kaunis. Kirjoittajina on 16 asiantuntijaa eri aloilta. Joukossa on historioitsijoita, maantieteilijöitä, arkeologeja, valtiotieteilijöitä, taidehistorioitsijoita, kirjallisuudentutkijoita ja kielitieteilijöitä. Poikkitieteellisyiden ohella teos on varsin kansainvälinen: kirjoittajien kotimaat ovat Suomi, Ruotsi, Tanska, Norja, Islanti, Saksa, Ranska, Englanti, Italia, Irlanti, Espanja, Venäjä, Belgia ja Puola ja USA.

Kirjan 12 artikkelia vuorottelevat pitempien (n. 20–40 s.), »tieteellisempien» asiantuntija-artikkelien ja lyhyempien (5–10 s.) kirjoitusten ketjuna. Sivun mittaisen esittelypuheen on kirjoittanut Islannin presidentti Vigdís Finnbogadóttir. Sen lisäksi olisin kaivannut informatiivisempää esipuhetta tai johdantoa, josta ilmeneisi esimerkiksi, kenen aloitteesta teos on laadittu, millä perusteella kirjoittajat on valittu ja miksi kirjan rakenne on kuvatulnainen. Kunnollinen esipuhe hyvän kartan kera olisi ollut paikallaan myös merkitykseltään hieman epämääräisen Pohjolan käsitteen määrittämiseksi. Nyt teoksen kartografia perustuu Olaus Magnuksen v. 1539 Venetsiassa julkaisemaan *Carta Marinaan*, joka on painettu sekä etu- että takakannen sisäpuolelle.

Ensimmäisen artikkelin kirjoittaja on historioitsija Matti Klinge. Artikkelin otsake »Mitä Pohjoismaat ovat merkinneet Euroopalle» sopisi paremmin yhteenvedon otsakkeeksi, sillä se on lähes sama kuin koko teoksen alaotsake. Klinge johtaa kuitenkin ansiokkaas-

ti Pohjoismaiden kehityskaaren antiikin ajoista nykypäivään. Tärkeä on esimerkiksi huomio alueen monien konfliktien alkusyystä jo 1200-luvulta lähtien: Venäjä on aina pyrkinyt Itämerelle. Se on vaikuttanut kaikkien Baltian ja Fennoskandian maiden kohtaloihin. Tätä korostaessaan kirjoittaja luo aikamoisen virkkeen (s. 12): »Baltian maat ja Suomi ovat kokeneet sen (Venäjän pyrkimyksen Itämerelle) konkreettisemmin, Ruotsi monin tavoin sekä silloin, kun Suomi oli sen osa ja Baltian maatkin jonkin aikaa, että suoranaisesti sen jälkeenkin, Tanska varsinkin keskiajalla mutta myöhemminkin ja Norja pohjoisimmilla alueillaan.» Edelleen Klingelle Kalmarin unionin sortumisen (1400-luvulla) jälkeiset kaksi valtioblokkia ovat Tanska-Norja ja Ruotsi(-Suomi), Suomi siis aina suluissa. Onko kyseessä historioitsijan kannanotto Suomen vähäiseen merkitykseen Pohjolassa?

Norjalainen arkeologi, emeritusprofessori Anders Hagen kirjoittaa kansainvaelluksista. Hänen hieman idealistisen näkemyksensä mukaan sotien ja mullistusten aikakausista on yleensä seurannut enemmän hyvää kuin pahaa. Näin voi kulttuurivaikutteiden leviämisen kannalta ollakin, mutta voi aina pohtia yksilöiden ja perheiden asemaa mullistusten pyönteissä.

British Museumin entinen johtaja, arkeologian professori David M. Wilson ja tanskalainen arkeologian professori Else Roesdahl ovat kirjoittaneet yhden teoksen kiintoisimmista artikkeleista pohtiessaan viikinkien merkitystä Euroopalle. Toisin kuin Klinge artikkelissaan, he käsittelevät myös tavallisen rahvaan asemaa ja arkielämää. Pohjolan viikinkien väkivaltaisen maineen kirjoittajat tulkitsevat mielenkiintoisesti tuon ajan kontekstissa: kauhistuttavaa viikinkien valloittamien maiden kristityille asukkaille oli nimenomaan viikinkien pakanaisuus, ei se, että he olisivat olleet sen pahempia rosvoja kuin muutkaan aikalaisensa. Vanhoista kirjoituksista löytyy todisteita myös rauhansaisesta kaupankäynnistä viikinkien ja muiden kansojen välillä. Nykyaikana tietty romantisointi seuraa tätä kansaa, jonka ominaisuuksina korostuvat usein rohkeus ja vapaudenkaipuu. Moniko muuten tietää, että sana »viikinki» on tullut eurooppalaisten kielten sanavarastoon vasta tällä vuosisadalla: ennen vuotta 1880 sitä ei juuri käytetty.

Italialais-ruotsalainen kirjallisuus- ja teatterihistorian opettaja, Giacomo Oreglia luotaa pohjoismaalaisuutta eteläeurooppalaisesta näkökulmasta. Hänen artikkelissaan tulee selkeästi esille italialaisten vähäinen tietämys kylmästä Pohjolasta. Tietämättömyyttä ovat heijastaneet monet ennakkoluulot vaikkapa seuraavan vanhan fraasin muodossa: »Italialainen kunnioittaa pohjoismaalaisia, joskaan ei heitä rakasta, pohjoismaalainen rakastaa italialaisia joskaan ei heitä kunnioita.» Kirjoittajan mukaan ennen Italiassa pelättiin ja halveksittiin viikinkejä, nyt arvostetaan Pohjoismaiden sosiaalista solidaarisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Tätä korostaessaan Oreglia sortuu tosin lähes paatokseen.

Ranskalainen Jean-François Battail on toiminut sekä Upsalan yliopiston ranskankielisen kirjallisuuden

että Sorbonnen yliopiston skandinavistiikan professorina. Hänen kirjoittamansa artikkeli »Luonnontieteen sankariaika Pohjolassa» on ainoa varsinaisesti tieteen historiaa Pohjolassa käsittelevä osa. Kirjoittaja vyöryttää esiin vaikuttavan joukon luonnontieteen historian pohjoismaisia merkittäviä henkilöitä 1500-luvulta lähtien, tunnetuimpina Tycho Brahe, Anders Celsius ja ennen muuta Carl von Linné. Suomalaisista mainitaan Daniel Juslenius, Henrik Gabriel Porthan ja Antti (Anders) Chydenius. Perinpohjaisen tuntuissa sauksessa on varhaista tutkijanimistöä niin paljon, että lukijan muisti on koetuksella. Suomalaisen lukijan kannalta tuntuu hieman yllättävältä, että täällä niin tunnettu ranskalainen Pierre Luis de Maupertuis tutkinturesktri Lappiin 1736–1737 (johon myös Celsius osallistui) sivuutetaan viittauksenomaisesti – etenkin kun kirjoittaja on ranskalainen! Pohjoismainen tiede oli jo varhain hyvin kansainvälistä. Myös tieteelliset riidat ja tiedepoliittikka ovat aina olleet osa tutkijoiden arkipäivää. Sivulla 100 mainitaan yliopistolaitoksemme nykyiselle rajulle säästölinjalle kiintoisa historiallinen esikuva: Hattujen puolueen asettama Kasvatuskomissio (v. 1745–50) määräsi Ruotsissa, että yliopistosta oli tehtävä pelkästään ammattisuuntautunut laitos, minkä seurauksena kaikki muu – hyödytön – oli pyyhkäistävä pois. Määräys ei toteutunut, mutta se kertoo omaa kieltään samojen asioiden toistumisesta tiedepoliittikassakin.

Venäläinen pariskunta, FT ja kirjallisuuskriitikko Andrei Zorin sekä kääntäjä Irina Zorina pohtivat venäläisten mielikuvia pohjoisesta Skandobaltista (!) runouden ja kirjallisuuden kautta. Pohjoismaisen taiteen merkitystä kuvaa puolestaan ruotsalainen taide-tieteen professori Lars Olof Larsson, jonka artikkeli alkaa Suomessa tutun Carl August Ehrensverdin alituneella lausahduksella hänen palattuana Italiasta 1782: »Ei, olen au désespoir – älkää ikinä ajatelko taiteita Ruotsissa, joka sijaitsee niin kaukana Pohjolassa.» Kirjoittaja löytää kuitenkin pitkän tradition taiteiden saralla, vaikka Pohjola onkin todella sijainnut syrjässä esimerkiksi renessanssin ydinalueista. Varsinkin maisemamaalauksen ja arkkitehtuurin saavutukset nousevat esille.

Nuori (s. 1967) suomalais-espanjalainen María Araceli Serrano on journalisti ja opiskelee tulkiksi. Hänen lyhyt artikkelinsa »Espanjalainen viikinkityttö» on hauska, mutta samalla ajatuksia herättävä henkilökohtainen tilitys nuoren tytön kasvusta ja ristipaineista espanjalaisen ja pohjoismaalaisen kulttuurin välissä.

Teoksen kirjoittajista ainoa maantieteilijä Kenneth Olwig toimii Nordplanin palveluksessa Tukholmassa. Hän pohtii artikkelissaan eurooppalaisen kansakunnan pohjoista luonnetta. Kirjoittaja korostaa Pohjolan asukkaiden luontoyhteyttä lähtien liikkeelle käsitteiden analysoinnista: monissa kielissä sanat kansa/kansakunta ja luonto/luonne kuuluvat samaan sanaperheeseen (esim. englannissa nation – nature). Luontoon liittyvä mystiikka ja aikaisemmin väheksytyjen luonnonmaaisemien muuttuminen ihanteelliseksi taiteen kautta 1600–1800-luvuilla (esim. Norjan tunturit ja vuonot) vaikuttivat käsityksiin pohjoisista kansoista sekä Manner-Euroopassa että myös Pohjolassa itsessään.

Sama ajatus pohjoisen ihmisen luontoyhteydestä toistuu myös seuraavassa artikkelissa, jossa puolalainen teatteritutkija Nina Witoszek ja irlantilainen englanninkielen lehtori Patrick Sheeran lähestyvät teemaa vanhan norjalaisen Tuhkimus-sadun kautta. Tuhkimus on nuorin köyhien vanhempien kolmesta pojasta, luonteeltaan laiska ja mietiskelyyn taipuvainen. Hän kuitenkin voittaa oman neuvokkuutensa ja ennen muuta luontoaidin avulla prinsessan ja puolet valtakuntaa, toisin kuin veljensä. Tuhkimuksen kautta kirjoittajat pohtivat luonnossa/ihmisessä vaikuttavaa hyvän ja pahan vastakkainasettelua mm. taolaisuuden (!) pohjalta ja päätyvät aika haetun tuntuiseen kysymykseen: »Jospa käyttökelpoisen länsimaisen ympäristöetiikan etsintä pitäisi aloittaa Tuhkimuksesta?» Jäin näiden kahden artikkelin jälkeen miettimään, onko ainakaan pohjoisen urbaanin nykynuoren luontoyhteys lopulta-kaan enää kovin vahva.

Teoksen viimeisen laajan artikkelin »Pohjoismaisen yhteiskuntamallin merkitys» on kirjoittanut saksalainen valtiotieteen professori Klaus von Beyme. Artikkelin on teoksen vaikeaselkoisin ja ehkä hieman sekavakin. Jo otsake on harhaanjohtava, sillä itse kirjoituksessa käsitellään lähinnä vain Skandinavian maita. Suomea (ja Islantia) kirjoittaja ei varsinaisesti laske kuuluvaksi pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin, mikä tuntuu koko teoksen lähtökohdan kannalta aika yllättävältä. von Beyme kiittää Suomen oikeastaan vain selittämällä suomettumisen käsitteen, jonka perusteella hän käytännössä sulkee Suomen pohjoismaisten yhteiskuntamallien ulkopuolelle. Edelleen kirjoittaja toteaa, että »Pohjoismaisen mallin esikuvallisuus on vähentynyt 80-luvulla ... Euroopassa pikemminkin Italia kuin Pohjoismaat oli esimerkki maasta, joka oli noussut hämmästyttävän nopeasti köyhyydestä hyvinvointivaltioiden kärkiryhmään.» Kaikenkaikkiaan artikkelin kriittinen, välillä kielteinenkin ote muodostaa selvän poikkeuksen teoksen muiden kirjoitusten joukossa.

Teoksen viimeinen kirjoittaja, belgialainen pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden professori Godelieve Laureys lähestyy lyhyessä artikkelissaan »Hyperborealaisten maa» pohjoismaalaisuutta positiivisemmassa hengessä muinaisen kreikkalaisen tarun kautta. Hyberborealaisiksi kutsuttiin Kreikan tarustossa pohjatuulen takana kaukaisessa maassa asuvaa kansaa, joka oli kaikin tavoin ihanteellinen. Jotkin myöhemmät oppineet (kuten ruotsalainen Olof Rudbeck 1600-luvulla teoksessaan *Atlantica*) ja taiteilijat sijoittivat tuon maan ja kansan Pohjolaan. Eläköö hyperborealaisuus täällä edelleen? Kirjoittaja kytkee taitavasti loogiseksi jatkumoksi muinaiset ihanteet ja Euroopan yhdentymiskeskustelut ongelmiseen nykypäivän Pohjolassa: »Katseemme kohdistuvat Pohjolaan erityisesti ympäristönsuojelun, energiapolitiikan, sosiaalisen dimension laajentamisen, myötämääräisyyden ja tasa-arvolakien alalla ... Lähtöasetelma on suosiollinen, sillä odotukset Pohjola kohtaan ovat kattaaltaan myönteisiä, samalla kun todellinen tietämys Pohjolan oloista ei ole järin suurta. Tunteiden, joskin pidetty – siinä ihanteellinen markkina-asema!»

Teoksen lopussa ei ole mitään yhteenvedoartikkelia, sen paremmin kuin alussa kunnollista johdantoa.

Suuri kirjoittajajoukko aiheuttaa usein sen, että teoksesta tulee sekava ja hyppelehtivä, mutta tässä tapauksessa se ei suuremmin haittaa. Vaikka *Vapauden lähde* -kirjan aiheiden painotuksista mm. tieteen ja Suomen ja Islannin vähäisen osuuden vuoksi voidaan olla montaa mieltä, on kokonaisuus kuitenkin mielestäni pääosin onnistunut. Teos on terveellistä luettavaa kaikille heikosta itsetunnosta ja juurettomuudesta kärsiville pohjoisen asukkaille. Upea kuvitus ja korkeatasoinen painotyö tekevät kirjasta samalla pohjoismaisen taiteen kuvateoksen ja sitä mainostetaankin erittäin sopivaksi lahjakirjaksi niin koti- kuin ulkomaisillekin ystäville ja tuttaville. Kirjoittajat on esitelty lopussa hyvin värikuvien kera, mutta lukija jää kaipaamaan kirjassa esiteltyjen henkilöiden, tapahtumien ja kuvien luetteloa/hakemistoa.

Ylläolevasta valittyy varmasti se, että teoksen näkökulma on voimakkaasti historiallinen ja taiteellinen. Suuri osa artikkeleista päättyy tämän vuosisadan alkupuolelle. Tämäkö on kuva, joka Pohjolasta halutaan välittää muulle maailmalle: eikö meillä ole tänä päivänä muuta tarjottavaa yhdyntyväälle Euroopalle kuin historiamme? Jos teoksella on pyritty välittämään tällainen kuva, sen motoksi sopisi kenties Kenneth Olwigin artikkelin viimeinen lause (s. 182): »Pohjoisten kansojen luonteeseen kuuluu olla maantieteellisesti marginaalissa mutta henkisesti ytimessä. Euroopan luonne on pohjoisessa.»

TOIVO MULU
Maantieteen laitos,
Oulun yliopisto